

17. Яременко П. Мелетій Смотрицький: Життя і творчість. – К., 1986. – 159 с.
18. Collected Works of Meletij Smotryc'kyj // With an introduction by David A.Frick. – Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, Volume I, 1987. – 815 p.
19. Grabowski T. Hijtr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI. – Krakiw, 1913.
20. Tretiak J. Piotr Skarga w dziejach i literaturze uniji bzeskiej. – Krakiw, 1912.

О. В. Бондаренко

РОЛЬ САМООЦІНКИ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

В статтє автор рассматривает суцність оцєночного компонента готовності студєнтов к краєведческой работе. Изучает состояние сформированности данного структурного элемента.

The article considers the author the main point of appreciating component of the readiness for the local lore work of students. It studies a formedap condition of given structural element.

Зміни в навчально-виховній роботі школи диктують нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. Сьогодні дуже важливо підготувати такого фахівця, який вміє оцінювати рівень власної готовності до діяльності, здатен здійснювати контроль за своїми діями та прогнозувати результат своєї праці. Тому оцінний компонент готовності до педагогічної діяльності є важливим її складником. Не є винятком готовність до краєзнавчої роботи, оскільки формування цього складного особистісного утворення не може обмежуватися лише набуттям певної сукупності теоретичних знань та практичних навичок.

Названий компонент як складова різних видів педагогічної діяльності знаходить відображення в працях таких вчених, як М.І.Дяченко, Л.А.Кандибович, О.Г.Мороз, Л.В.Кондрашова, В.О.Сластьонін, Л.П.Гапоненко та ін. Роль самооцінки як регулятора поведінки та діяльності особистості розкрито такими педагогами, як Н.В.Бордовська, А.О.Реан, В.О.Якунін. Розробкою методики вивчення самооцінки

особистості займалися Ю.М.Блудов, В.Л.Марищук, В.О.Плахтієнко, Б.О.Сосновський.

На жаль, у працях присвячених готовності до краєзнавчої роботи оцінний компонент і самооцінка як показник його сформованості не знайшли належного висвітлення.

Відповідно до вище сказаного, мета нашої статті – розкриття сутності оцінного складника досліджуваної нами готовності та вивчення стану його сформованості в майбутніх фахівців.

Метою функціонування оцінного компонента є актуалізація критичного ставлення майбутнього вчителя до процесу та результату своєї роботи. Момент самооцінки та самоконтролю є дуже важливим. Так, наприклад, незадоволеність власним рівнем знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення краєзнавчої роботи, призводить до актуалізації потреби пошуку нових знань, нових способів діяльності, особистісного саморозвитку. Свідома регуляція вчителем своєї праці відповідно до поставлених цілей, норм та вимог сприяє запобіганню помилкових дій і операцій та їх корекції. Вчасна та постійна самооцінка рівня своєї готовності до краєзнавчої роботи є важливим засобом професійного самовдосконалення особистості.

Самооцінка виступає значним внутрішнім регулятором поведінки та діяльності людини. Під впливом самооцінки в майбутнього вчителя складається певне ставлення до себе, “внаслідок чого самооцінка може стати або стимулом, або гальмом розвитку особистості” [1, 38]. В.О.Якунін зазначає, що ступінь адекватності самооцінки реальним досягненням визначає напрямок та характер розвитку професійної майстерності особистості у її трудовій діяльності [2]. У своїй роботі вчений доводить, що існує загальна закономірність, яка виражається в тому, що рівень педагогічної діяльності співвідноситься зі ступенем адекватної самооцінки особистості вчителя.

Оскільки краєзнавча робота є аспектом педагогічної діяльності вчителя, то зі сказаного вище впливає, що низька самооцінка, яка викликає в майбутнього вчителя стан невпевненості, боязкості та пригніченості, закономірно

призводить до зниження трудової активності і продуктивності професійної діяльності. Завищена ж оцінка зумовлює регрес у розвитку особистості як суб'єкта діяльності та викликає незадоволеність як краєзнавчою роботою, так і педагогічною працею в цілому. Крім того, розбіжність між самооцінкою людини та оцінкою її іншими виступає ознакою конфліктів у навчальному, педагогічному чи іншому колективах. Отже, висока ефективність краєзнавчої роботи перебуває в прямій залежності від адекватності самооцінки особистості майбутнього фахівця. Ось чому при однаковій спрямованості до краєзнавчої роботи в різних учителів результати цієї роботи можуть бути різні. Тому зусилля вищої школи мають бути спрямовані на формування адекватної самооцінки в студентів.

Таким чином, оцінний компонент займає значуще місце в структурі досліджуваної нами готовності. Основними показниками компонента готовності є самооцінка результатів краєзнавчої роботи та адекватна самооцінка рівня сформованості готовності до краєзнавчої роботи.

Як слушно зауважує А.О.Реан, самооцінка не властива особистості від народження, її слід формувати. Формування ж відбувається в процесі діяльності та міжособистісного спілкування [3]. Ми вважаємо, що оцінити власний рівень готовності можна, визначивши, наскільки сформована професійно необхідна сукупність особистісних якостей. Тому вивчення самооцінки студентів проводилося за допомогою методу ранжування (методика А.Реана, адаптована до специфіки дослідження). Респонденту пропонувався бланк анкети, який включав 20 різних якостей особистості. У лівій колонці ("Ідеал") необхідно було напроти кожної характеристики поставити рангову кількість балів від 1 до 20 залежно від того, якою мірою вони необхідні, на думку респондента, учителям для здійснення краєзнавчої роботи. Потім у правій колонці ("Я") потрібно було ранжувати їх по відношенню до себе. Між бажаним та реальним рівнями кожної характеристики визначався коефіцієнт кореляції.

У ході експериментальної роботи з'ясувалося, що для більшої частини студентів контрольної та експериментальної груп характерна адекватна оцінка (50,2 % та 52,5 % відповідно).

Незначна кількість студентів має високу оцінку (16,6 % та 13,4 % відповідно). Цей факт свідчить про переоцінювання такими студентами власних сил та можливостей щодо здійснення краєзнавчої роботи та неадекватне оцінювання рівня готовності до такого виду діяльності. Вражає той факт, що для певної частини опитаних характерна низька самооцінка (33,2 % та 34,1 % відповідно), яка, як правило, породжує невпевненість у своїх силах.

Отже, майбутній учитель зможе адекватно оцінити реальний рівень власної готовності, якщо буде мати чітке уявлення про те, яким вимогам він має відповідати і які необхідні професійні якості для досягнення значних результатів своєї праці. Як зазначалося вище, вчасна та постійна самооцінка рівня своєї готовності до краєзнавчої роботи є важливим засобом професійного самовдосконалення особистості, а свідома регуляція вчителем своєї праці відповідно до поставлених цілей, норм та вимог сприяє запобіганню помилкових дій і операцій та їх корекції.

На наш погляд, майбутній учитель зможе дати самооцінку власного рівня готовності, якщо буде мати уявлення про модель випускника вузу, готового до краєзнавчої роботи. Наведемо приклад однієї з ділових ігор, яка використовувалася в ході дослідження.

Ділова гра “Модель випускника педагогічного вузу готового до краєзнавчої роботи” (за методикою Т.М.Хлебнікової).

Мета: створення описової моделі майбутнього вчителя, готового до краєзнавчої роботи з учнями.

Завдання:

1. Активне засвоєння компонентів, складових особистості випускника педагогічного вузу, готового до проведення краєзнавчої роботи з учнями.
2. Зняття комунікативного бар'єру, страху самостійної дії.
3. Відпрацювання навичок ефективної групової роботи та розвиток креативного мислення.

Проведення гри відбувається поетапно і передбачає проведення підготовчого етапу, інструктажу гравців, власне ділову гру та підсумки.

Підготовчий етап включав видання рукописної газети "Портрет випускника вузу, готового до краєзнавчої роботи". Газета ставить перед студентами питання: "Закінчивши педагогічний вуз, випускник природничо-географічного факультету має приступити до самостійної діяльності, яка передбачає і проведення краєзнавчої роботи з учнями. Які якості допоможуть йому в подальшій професійно-практичній діяльності? Яким повинен бути випускник вищої школи? Напишіть, що Ви думаєте з цього приводу?" На вільному місці майбутні вчителі записують якості, які на їхню думку, необхідні педагогу для проведення краєзнавчої роботи.

Інструктаж ділової гри охоплює ознайомлення з відповідною літературою, технологією проведення ділових ігор, принципами і прийомами роботи в групі, рольовий розподіл учасників групи.

Власне ділова гра. Загальну кількість учасників треба розділити на декілька груп, які б мали приблизно однакову кількість. Кожна група розробляє свій напрям роботи. На цьому етапі відбувається дискусія, оформлення продукту, та представлення моделі випускника. Кожна група проводить захист своєї моделі, задаються питання на розуміння. За необхідності відбувається корекція продукту. Потім відбувається об'єднання творчих доробків. Результатом ділової гри має стати створення моделі випускника педагогічного університету, у якій мають бути представлені: краєзнавча спрямованість; професійна компетентність; професійні особистісні якості, необхідні для успішного здійснення краєзнавчої роботи, та самооцінка власної діяльності (оформляється наочно на дошці у вигляді ромашки, у центрі якої символічне зображення майбутнього вчителя, навколо – якості, властиві випускнику).

Використавши методику А.Реана, у ході дослідження ми з'ясували, що в експериментальних групах майже в півтора рази збільшилася кількість тих майбутніх учителів, які мають адекватну самооцінку (з 52,5 % до 77,6 %), більше ніж удвічі зменшилося число студентів з низькою самооцінкою (з 34,1 % до 14,7 %) та майже удвічі – з високою (з 13,4 % до 7,7 %).

У контрольних групах показники самооцінки суттєво не змінилися. Так, майбутні педагоги, для яких характерна адекватна самооцінка, становили 51,4 %, що на 1,2 % більше, ніж на етапі констатуючого експерименту. Показник низької самооцінки зріс на 2,2 %, а високої зменшився на 3,4 %.

Порівняльний аналіз даних в обох групах на констатуючому та формуючому етапі дозволяє стверджувати, що участь у різноманітних ділових іграх сприяє формуванню адекватної самооцінки в студентів. Маючи уявлення про те, яким має бути випускник, готовий до краєзнавчої роботи, які саме професійні якості йому притаманні, можна адекватно оцінити ступінь прояву їх у себе. Уміння адекватно оцінити рівень власних професійних знань та вмінь, сформованість особистісних рис є запорукою успішної професійної діяльності. Вчасне виявлення недоліків у структурі власної готовності дозволяє намітити шляхи їх усунення та подальшого удосконалення тих чи інших професійно важливих якостей.

Під час проведення педагогічного експерименту з'ясувалося, що існує певна залежність між рівнем самооцінки студента та його емоційною стійкістю й характером мотивації. Тому, на наш погляд, подальшого детального висвітлення потребує емоційно-вольова складова готовності студентів до краєзнавчої роботи.

Література

1. Кубицький С.О. Формування професійної готовності майбутніх офіцерів до діяльності у військах: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2001. – 202 с.
2. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учеб. пособие / Европ. ин-т экспертов. – Спб.: Изд-во «Полиус», 1998. – 639 с.
3. Педагогика: Ученик для вузов / Н. Бордовская, А. Реан. – СПб.: Питер, 2003. – 304 с.

ДО ПРОБЛЕМИ КОМПОНЕНТНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ І ФАКТОРІВ, ЩО ЇЇ ВИЗНАЧАЮТЬ

В статтє раскрывается структура экологического сознания будущего учителя. Подается характеристика его компонентов, а так же факторы, определяющие их формирование.

The structure of ecological consciousness of a teacher – to be is revealed in the article. The author considers the components of ecological consciousness as well as the factors which determine the formation of those components.

Одне з найважливіших завдань сьогодення полягає в послідовному формуванні в людини екологічної свідомості, усвідомлення власної причетності до того, що діється, і відповідальності за долю природи. Одразу можна обґрунтувати головне завдання формування екологічної свідомості – виробити в людини творчі принципи мислення, що дозволяли б їй самій ставити мету, яка б віддзеркалювала реальне взаємовідношення людини і природи в динаміці їхнього розвитку і реалізацію цієї мети, використовуючи весь обсяг наявних знань і багатство духовного світу людини.

Щоб успішно це реалізувати, перш за все необхідно визначити і проаналізувати сутність, структурні компоненти екологічної свідомості майбутнього учителя, а також звернути увагу на фактори, що впливають на їх формування. Тому метою нашої статті є висвітлення саме цих питань.

Аналіз наукової літератури доводить, що в процесі розгляду змісту та структури екологічної свідомості автори акцентують увагу на різних їх компонентах і визначають екологічну свідомість неоднозначно. Так, О.В.Гагарін у компонентній структурі виокремлював такі компоненти, як когнітивний, ціннісний та емоційний, зазначаючи, що саме через знання та емоції формується активна позиція до природи, екологічних проблем [1,33]. Його точку зору поділяють такі автори, як В.І.Павлов, П.Е.Риженков, Г.Шагун.

Розробкою питання змісту та структури займалася О.С.Мамешина, яка до основних структурних компонентів відносила потребнісно-мотиваційний, світоглядний та когнітивний [3,11]. До першого автор включала потребу в оволодінні екологічними знаннями та професійну спрямованість у сфері екологічної діяльності, до другого відносила екологічні цінності, уявлення про екологічну культуру та природне середовище, до третього – екологічне мислення, креативність, особистісні особливості, екологічні уявлення.

Найважливішим компонентом у структурі екологічної свідомості вчителя є знання, як вважає Н.В.Лисенко. Автор зазначає, що саме екологічні знання є не лише провідним компонентом екологічної свідомості, а й передумовою її розвитку. “Засвоєнні знання у формі уявлень, понять, поглядів та ідей повинні трактувати об’єкти і явища природи у відносинах “Людина – природа – суспільство” як єдине і неподільне утворення, що функціонує у взаємній зумовленості всіх його складових частин”, – зазначає Н.В.Лисенко [2, 52-53].

Дещо відмінними є погляди О.Л.Пруцакової, яка до компонентної структури, окрім когнітивного та мотиваційно-ціннісного, відносить ще й поведінково-діяльнісний компонент, який включає в себе спектр вчинків і практичних дій особистості, що стосуються взаємодії з природою [5, 22].

В.А.Скребець, поділяючи свідомість на індивідуальну та суспільну, акцентує увагу на тому, що перша охоплює цінності, особистісні смисли, домінантні установки, соціальні стереотипи, особисті бажання, прагнення, друга – узагальненні судження, ідеї, уявлення, стереотипи, що відбивають ставлення великих соціальних груп або суспільства до явищ та проблем екології [4,32].

Повертаючись до структури екологічної свідомості, варто підкреслити, що, як і в інших різновидах і формах суспільної свідомості, структуру екологічної свідомості складають п'ять основних взаємозалежних між собою компонентів: інтелектуальний, вольовий, моральний, емоційно-почуттєвий, мотиваційний. Між собою вони знаходяться у взаємообумовлюючому зв'язку системного характеру. У цьому плані значний інтерес викликає дослідження вчених

Зборської Е.П., Прохоренко Т.Г., Медведєва В.І., Алдашевої А.А., які для визначення екологічної свідомості зробили один дуже важливий висновок: обов'язковими елементами екологічної свідомості є усвідомлення кожної людини як активної сторони відбиття у своїй свідомості всіх виявлених у природі відносин і зв'язків через призму значущості їх для себе. Тому не випадково науковці до структури екологічної свідомості включають категорію "знання". До цієї категорії входять знання про самого себе як елемента системи, тому важливим компонентом екологічної свідомості є і такі елементи, як самооцінка стану, тобто ті, що в індивідуальній свідомості відображають самопочуття, самооцінку можливостей і дій. Така оцінка є не тільки наслідком впливу на організм тих або інших природних факторів, вона відбиває і результати впливу організму на середовище, а також висновки про можливі наслідки тієї або іншої передбачуваної динаміки екологічних відносин, тобто враховує і прогноз подій. Самооцінка фізіологічного стану пов'язана з прогнозним компонентом так само чітко, як і самооцінка психологічного стану, що добре виявляється при вивченні емоційних характеристик людини і суспільства. Залучення до екологічної свідомості поняття людини як предметної ланки екологічної системи дозволяє трохи інакше подивитися на вже порушене питання про місце права, моральності, моралі, етики в структурі екологічної свідомості. На думку Медведєва В.І., підхід до аналізу екологічної свідомості через категорію "знання" виявляється досить плідним, оскільки дозволяє знайти й описати цілий ряд складових цієї свідомості і пояснити багато дій людини, спрямованих на середовище.

Отже, важливим компонентом структури екологічної свідомості поряд з категорією "знання" є прогнозний, який певною мірою впливає на розвиток екологічної свідомості людини. Зокрема, на ранніх етапах становлення екологічної свідомості прогноз спирався лише на знання безпосередніх результатів того або іншого акту впливу на природу чи явища природи на людину, пізніше з'явився прогноз, заснований на досвіді катастроф, особливо тих, котрі протікали на очах одного покоління. Однак прогноз віддалених наслідків до цих пір

слабко присутній у повсякденній екологічній свідомості, особливо там, де зміни екологічного балансу розтягнуті на довгі роки. Більш того, використання наукового апарату в прогнозі натикається на певні труднощі, оскільки занадто велика ймовірність помилки, як це видно на прикладі деяких прогнозів Римського клубу, здійснених з урахуванням аналізу глобальних наслідків антропогенного втручання в екологічну рівновагу.

Варто вказати, що сформовані в екологічній свідомості знання або припущення в результаті своїх дій призводять спочатку до операцій інтуїтивної екологічної експертизи, що в ряді випадків є поштовхом для проведення цільової наукової екологічної експертизи. Отже, наступним компонентом екологічної свідомості є екологічна експертиза. Як правило, інтуїтивна екологічна експертиза усвідомлюється як почуття задоволеності або незадоволеності екологічною ситуацією, тривоги або настороженості.

Відображені у свідомості наукові дані формують наукову експертизу, у результаті якої виникає екологічне очікування, тобто загальний прогноз очікуваних наслідків тієї чи іншої зміни екологічної обстановки або впливів на неї. Для наукового екологічного очікування, на відміну від інтуїтивного, характерне визначення причин і механізмів появи прогнозованих результатів. Екологічне очікування як елемент екологічної свідомості відіграє дуже важливу роль, оскільки саме воно визначає рішення, їхню характеристику і спрямованість дій, які розпочинаються людиною. Вони можуть бути націлені як на збереження або повернення екологічної системи у вихідний стан, так і на формування нової екологічної структури, у тому числі і за заздалегідь заданими властивостями.

Наступним компонентом екологічної свідомості є плани і структура поведінки, що дозволяють адекватно прореагувати на навколишнє оточення і її зміну. Іншими словами, в екологічній свідомості завжди присутній активний компонент, що передбачає організацію і проведення не тільки готових, але й ініціативних дій людини стосовно природи. Тому до екологічної свідомості включені як складові такі особистісні властивості, як наполегливість, ініціативність, переконаність у можливості і

результативності активних дій або протилежні їм. Механізмами реалізації цих властивостей людини, як відомо, є її розум, почуття, мотиви, інтереси, позиції, вчинки, дії і діяльність.

Спрямованість екологічної свідомості формується на основі досвіду взаємодії з об'єктами і явищами природи. При цьому екологічна свідомість спрямована не тільки на людину, але і на навколишнє середовище. Ця друга сторона спрямованості свідомості полягає у формуванні правових, етичних, естетичних норм, якими керується людина при взаємодії з природою.

Дуже важливою є ще одна особливість екологічної свідомості – інформаційна складова. Саме вона визначає зміст тих концептуальних моделей, що формуються у свідомості людини. У цілому, за визначенням психологів, у єдиній екологічній свідомості можна виділити певну ієрархію інформаційних рівнів і відносин: глобальна екологічна свідомість, що відображає загальні закони взаємодії людства, біосфери і неживої природи; регіональна, пов'язана з кліматичними і геологічними умовами регіону, де живе і працює людина (іноді називається географічною екологічною свідомістю); локальна, під якою розуміється екологічна свідомість, спрямована на умови проживання або діяльності. Вони розрізняються за своєю екологією (мегаполіси, райони інтенсивної урбанізації, технополіси).

Ця ієрархія відображає деяку подвійність екологічної свідомості. З однієї сторони, глобальна свідомість відбиває світоглядні концепції, властиві певній людині або колективі. З іншої – екологічна свідомість, яка формується в процесі безпосередніх контактів із зовнішнім середовищем під впливом антропогенної ситуації. Вона частіше виявляється у вигляді почуттів, серед яких особливо варто виділити почуття тривоги або комфортності. Іншими словами, розумова глобальна екологічна свідомість може співіснувати з емоційним локальним.

Центральне місце у структурі екологічної свідомості має посісти аксіологічний підхід до дійсності: сформована екологічна свідомість повинна бути імперативом світосприймання і життєдіяльності особистості. За такої умови її

ціннісно-вибіркове ставлення до реального світу є домінантою у визначенні основних напрямів пізнавально-перетворюючої діяльності.

У функціональному аналізі екологічної свідомості вагоме місце посідають погляди особистості, адже саме серед них регулятивно-творча функція може бути означена предметно і мати приклад позитивного застосування в педагогічній діяльності. Погляди як сукупність уявлень, суджень про природу, суспільство, людину ілюструють те чи інше розуміння дійсності і законів її розвитку. Якщо в екологічному світогляді акумулюється весь попередній теоретичний та евристичний досвід конкретно взятого індивіда і людства взагалі, то у своїх поглядах особистість висловлює не лише власні оцінки світосприймання, але й основні суспільно утверджені ціннісні орієнтації. Погляди особистості є регуляторами її діяльності. Однак вони розглядаються нами як системоутворюючий компонент екологічних переконань і, отже, є значущими у формуванні екологічного світогляду. Для формування екологічної свідомості особистості, розвитку її творчої активності важливе значення має цілісність поглядів і переконань, що зумовлюється об'єктивно цілісним характером відображення реально існуючої дійсності у свідомості особистості, єдністю двох неподільних блоків її внутрішньої структури – свідомості і діяльності.

Основоутворюючим елементом екологічного світогляду особистості є її погляди, але домінуючу роль у становленні екологічного світогляду відіграють переконання, адже лише їх функціональні особливості можуть суттєво впливати на пізнання і діяльність, спрямовану на розкриття основних механізмів об'єднання "людина-природа-суспільство". Результатом діяльності особистості є ті переконання, які ґрунтуються на істинних і ґрунтовних знаннях. Їх цінність полягає в тому, що саме вони можуть бути мотивами екологічно спрямованої діяльності. Однак першочергове значення екологічних переконань полягає в тому, що саме вони визначають критичне ставлення до навколишньої дійсності, оцінку і свідому поведінку особистості. Відсутність екологічних

переконань та установки на доцільність їх унеможливорює формування екологічної культури майбутнього педагога.

У педагогічному процесі вузу екологічні переконання майбутнього вчителя біології повинні перебувати в полі зору всіх професійно значущих дисциплін. Структуру екологічних переконань учителя розглянемо відповідно до усталеної в психолого-педагогічній літературі структури будь-якого індивідуального переконання, в основу якої закладено форми суспільної свідомості. Відповідно до екологічної свідомості ми і розглянемо екологічні переконання в структурі еколого-педагогічної діяльності майбутнього вчителя біології.

Для екологічних переконань, як і для знань, характерна єдність пізнавального та емоційно-оцінного компонентів. Однак за умови їх одночасного розвитку першочергового значення набуває пізнавальний компонент: знання, ідеї й теорії. Характерологічною рисою переконань є їх наукова спроможність, яка залежить від істинності змісту знань. Вони ґрунтуються на достовірних фактах екології, природознавства і трактуються на засадах цінностей загальнолюдської моралі.

У структурі екологічної свідомості вчителя можуть посісти певне місце переконання еkleктичного характеру. Необхідно визнати як об'єктивний факт таке становище в реальному педагогічному процесі вузу, коли екологічна інформація, якою вже оперує студент, не завжди є точною, науково обґрунтованою. Певний вплив на нього мають традиційні уявлення про взаємовідносини людини і природи, з якими студент вступає на навчання тощо. У такому випадку своєрідний синтез наукових і науковонеспроможних знань закладає першооснову еkleктичних переконань студента. За означених умов необхідно в навчально-дослідній діяльності спрямовувати зусилля на подолання видимих недоліків, сприяти формуванню адекватності переконань тим реальним знанням екології, які студент засвоює в різних видах діяльності.

Як відомо, в основі переконання лежить відображення, а від рівня його достовірності залежить істинність поглядів особистості, а, значить, і рівень науковості переконань. Отже, наукові переконання необхідно розглядати як об'єктивні за своїм змістом. Вони є не лише результатом, а й основою

пізнання особистістю об'єктивно існуючої дійсності, у них якнайповніше віддзеркалюються наші суб'єктивні знання, які мало чим залежні від знань інших людей. Оскільки пізнавальна діяльність особистості не має чіткої окресленості й не обмежується в часі, то і формування на цій основі переконань слід розглядати як довготривалий і суперечливий процес.

У сучасних дослідженнях вітчизняних і закордонних учених ведеться широке вивчення залежності екологічної свідомості, її змісту, процесів, що відбуваються в ній, від особистості його носія. Як відомо, особистість розкривається через індивідуальний стиль діяльності, у якому виявляються особливості спрямованості характеру, емоційно-вольової сфери, регулятивних процесів, самооцінки, стійкості і тривожності, поведінки в конфліктних ситуаціях, рефлексуючої свідомості, форм самореалізації, а також особистісного змісту. Через діяльність формується свідомість особистості. Кожна особистість зі своїми властивостями, своїм інтелектом приходять до активної екологічної свідомості різними шляхами, але в кожному з них завжди домінує принцип: із природою варто поводитися так, як ти поводишся з іншими людьми і хочеш, щоб так само поводитися з тобою. Варто завжди пам'ятати, що не хлібом єдиним живе людина. Утім, якщо конкретизувати і ранжувати значущість особистісних якостей для процесу формування екологічної свідомості, то на перше місце варто поставити співчуття і близьку до нього властивість співпереживання. Суть цієї властивості полягає в умінні проникати у світ уявлень іншої людини, не тільки розуміти їх, але і приймати як власні на противагу щиросердечній черствості – оборонному щитові егоїзму. Співпереживання – найбільш реальний спосіб знайти правильний шлях взаємодії.

Близько до співпереживання і співчуття знаходиться чуйність – розуміння чужих почуттів, переживань і тривоги, здатність побачити в них через невиявлені іноді навмисно приховувані ознаки. Комплекс цих властивостей створює таку загальну властивість людини як емоційну чуйність, яка в більшості випадків несе відповідальність за інтуїтивний, часто ірраціональний прогноз. Безсумнівно, велике значення для адекватної екологічної свідомості має відповідальність – за

визначенням Ю.Лотмана, елемент совісті, ознака інтелектуальності, незалежності від зовнішніх авторитарних установок. Як одну з необхідних якостей такої свідомості ми розглядаємо інтерес, тобто здатність виходу за межі власного Я в навколишній світ. Близько до цієї властивості розташовані допитливість і зацікавленість. Дуже важливою якістю є мужність, що дозволяє людині відкинути свої власні, теж чисто людські властивості, такі як заздрість, жадібність, гординю. Мужність – це здатність захищати свої ідеали проти всіх, навіть знаючи про безперспективність такої боротьби і передбачаючи поразку. Відповідальність, інтерес, мужність у сукупності обумовлюють таку якість, як пристрасність, тобто здатність сконцентрувати, мобілізувати всі психічні, фізіологічні якості з метою найкращого вирішення своїх і суспільних соціальних проблем.

Дуже цінні інформативні дані про фактори, що визначають зміст екологічної свідомості, отримано Г.М.Зараковським. З їх допомогою були обґрунтовані ранги термінальних цінностей. Серед списку з 18 життєвих цінностей краса природи, життєва мудрість опинилися наприкінці переліку (16 м.), на 17 місці знаходяться добробут, розвиток і удосконалення людей, усього людства, на останньому (18 місці) – творчість, а перші позиції посідають суґубо особисті інтереси – здоров'я, любов, наявність друзів.

Досить цікаві дані про кореляційні зв'язки між показниками екологічної свідомості і зовнішніми і внутрішніми факторами, пов'язаними з особистістю. Чим більше несприятливо оцінюється екологічна обстановка, тим активнішим є ставлення до екологічних проблем, коефіцієнт кореляції – 0,27. Активне ставлення до екології прямо пов'язане з кругозором екологічних інтересів (0,37), з вірою в екологічну загрозу (0,42). При більш активному ставленні респондента до екологічних проблем більш радикальними є пропоновані заходи запобігання екологічної загрози (0,30). Чим вище показники, що пов'язані з бажанням бувати на природі і з прагненням щастя для інших, тим на більші обмеження в поведінці готова піти людина заради збереження навколишнього середовища. Чим вище екологічна активність, тим більше зацікавленість у

віддаленій перспективі (0,24). Заслужують на увагу наведені нижче дані проведеного дослідження. Чим більше прагнення до матеріально забезпеченого життя, тим менш виражене активне ставлення до екології (-0,30) і тим менша віра в загрозу екологічної катастрофи (-0,28). Чим вищі запити, тим менш активне ставлення до екології (- 0,24). Чим вище прагнення до розваг, тим вужче коло екологічних інтересів (-0,38) і тим більш пасивне ставлення до екологічних проблем (0,55). Чим вище цінується раціоналізм, тим на більшій обмеження своїх інтересів готова піти людина.

Ці дані говорять про те, що велику роль в екологічній свідомості відіграють мотиваційні фактори – переконання, прагнення, внутрішні психологічні установки. З'ясувалося, що прагнення до матеріально забезпеченого життя, суспільного визнання особи, розваг знижує увагу до екологічних проблем.

Для нашого дослідження дуже важливо, що основна умова формування ціннісних орієнтацій – це високий рівень рефлексії, усвідомлення вітагенного досвіду і довірливості поведінки. Усе це формується в юнацькому віці, коли відбувається і процес складання ієрархічної системи ціннісних орієнтацій особистості. До початку екологічного утворення у вузі в абітурієнтів вже існує своєрідна система ціннісних орієнтацій, які поступово трансформуються під впливом навчання і професійного виховання, одна з найважливіших виховних функцій якого полягає в трансляції цінностей. Екологічно важливі якості особистості майбутнього вчителя являють собою не що інше, як систему інструментальних ціннісних орієнтацій особистості. Педагогічна діяльність є значним стимулом, що визначає зміст ціннісних орієнтацій. У нашій роботі ціннісні орієнтації (з боку структури і змісту) розглядаються як провідний елемент мотиваційного компонента екологічної свідомості. Основна функція цінностей полягає в регуляції соціальної поведінки людини і її професійної діяльності.

Усе сказане вище наочно показує, що викладені положення рівною мірою можна віднести і до інших видів свідомості, у цьому виявляється той закон, за яким духовність і гуманізація свідомості сучасного представника передових

прошарків суспільства немислима без включення в нього положень активної взаємодії з природою як рівноправним партнером. Це в свою чергу забезпечує єдність людини і Всесвіту.

Все це дозволяє зробити висновок про те, що в педагогічній науці немає чітко визначеної єдиної компонентної структури екологічної свідомості, але в будь-якому випадку вона відбиває цивілізаційне зрушення у відносинах взагалі й екологічних зокрема, показуючи таким чином ступінь розвиненості духовної культури суспільства і людини. Нами була виділена та обґрунтована п'ятикомпонентна структура екологічної свідомості, в основу якої покладені екологічні знання та на яку впливає цілий комплекс факторів.

У подальшому нашому дослідженні ми плануємо звернути увагу на залежність змісту екологічної свідомості від завдань практики, а також на аналіз педагогічних умов, що сприятимуть ефективному її формуванню.

Література

1. Гагарин А.В. Воспитание природой. – М.: Московский городской психолого-педагогический институт, 2000. – 192 с.
2. Лисенко Н.В. Еколого-педагогічна культура вихователя дошкільного закладу. – Івано-Франківськ: Видавництво “Плай” Прикарпатського університету ім. В.Стефаника, 1994. – 243 с.
3. Мамешина О.С. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти: Автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти академії педагогічних наук України. – К., 2004. – 25 с.
4. Плахотнік О.В. Розвиток геоекологічної освіти в Україні: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Київський ун-т Т.Шевченка. – К., 1998. – 35 с.
5. Пруцакова О.Л. Формування основ екологічної культури учнів 5-8 класів засобами дидактичної гри: Дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / АПН України; Інститут проблем виховання. – К., 2002, 190 с.